

Dvorište Mate palače Cipiko u Trogiru

Vanja Kovačić

Split

TRAFORIRANE KAMENE OGRADE MONTAŽNI ELEMENTI GOTIČKIH BALATORIJA

UDK: 904:726.962 (497.5 Split) "14"
904:726.962 (497.5 Omiš) "14"

Rukopis primljen za tisak 15.10.2012.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2012. br.1-4

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

U radu autorica donosi primjere sačuvanih kamenih traforiranih ograda iz Splita i Omiša. Na temelju poznatih arhivskih izvora i komparacije s trogirskim palačama, iznosi prijedlog o njihovoj namjeni u konstrukciji parapeta dvorišnih balatorija. Analizirajući stilske elemente, uspoređuje ih s ukrasom mrežišta drugog kata zvonika trogirске katedrale.

Ključne riječi: traforirane ograde; gotičke palače; balatoriji

Stambena arhitektura dalmatinskih gradova doživjela je tijekom godina velike izmjene i pregradnje, od povezivanja manjih romaničkih građevina u veće gotičke sklopove do usitnjavanja strukture nekadašnjih palača u manje stambene cjeline. Radikalnim rušenjima nestaje čitav niz gotičkih kuća na predjelu Novog grada u Splitu dok je u Dubrovniku sloj gotičko-renesansnih palača uništen velikim potresom u XVII. stoljeću. Promjenom načina života i ulaskom većeg broja stanara u trogirске palače, dolazi do pregradnje unutrašnjih dvorišta koja gube izvorni izgled s otvorenim galerijama i ložama. U drugim dalmatinskim gradovima poput Splita, Zadra i Dubrovnika, slične galerije ograđene traforiranim kamenim pločama preživjele su tek u arhivskim dokumentima, a parapeti su većinom sekundarno upotrijebljeni i muzealizirani kao arheološki materijal. Vrsno prošupljeni kameni parapeti, ukrašeni medaljonima i rešetkama, smanjuju težinu cijele konstrukcije, a u vizualnom smislu izrezi u kamenu s dubokim tamnim planovima

stvaraju efekt prozračnosti. Pregradnjom nekadašnjih palača, dvorišta su često smanjena, a balkoni galerija se demontiraju, kako bi se razvrgnuti kameni elementi reutilizirali na drugim mjestima. Neke od traforiranih ograda pronađene su u samostanu sv. Frane na obali u Splitu i u Omišu i prepoznate kao pluteji koji uokviruju prezbiterij iako nisu zatečene na ulazu u svetište.

U studiji o renesansnom Omišu Cvito Fisković je iznio mišljenje da je kamena ograda s probušenim četverolistima, koja je po njegovim navodima 60-tih godina bila u crkvi sv. Duha, zapravo ograda svetišta srednjovjekovne crkve sv. Mihovila. Također smatra da je ograda dospjela u zapuštenu crkvu sv. Duha nakon proširenja župne crkve.¹ U fototeци Konzervatorskog odjela u Splitu duži dio ograde je fotografiran na omiškom groblju u ciklusu fotografija nadgrobnih ploča i sarkofaga.² Iako su omiške crkve dobro dokumentirane vizitacijama, nijedan stariji opis ne spominje ovu ogradu, pa je ne može-

Traforirana ograda iz Gradskog muzeja u Omišu

mo sa sigurnošću smjestiti ni u koju od ovih sakralnih građevina koje su zasigurno imale i gotičku fazu. Neko vrijeme je jedna ploča bila izložena u crkvi sv. Duha kada se prije utemeljenja Gradskog muzeja ondje nalazila manja zbirka, dok je druga prenesena u prizemlje kuće Tomadelli, gdje je sjedište Festivala omiških klapa.³ Na gornjem rubu vidljivi su žljebovi i ostaci brončanih klanfi koji su ih povezivali s pilastrima (*capitani*). Važno

¹ C. Fisković, "Iz renesansnog Omiša", *Izdanje Historijskog arhiva u Splitu* br. 6, Split, 1967., str. 29. Ove su ploče često preseljavane na različita mjesta u gradu, kako svjedoče fotografije i sjećanja očevidaca, ali teško ih možemo uklopiti u unutrašnjost omiških crkava.

² Inv. br. 12324, broj negativna R-5417, slikano M. VII. 1962.

³ Veća ploča sa četiri pune kružnice ima dimenzije 160 x 99 cm, gornji i donji profil iznose 15 cm, dok je na najtanjem mjestu četverolista debljina 5,5 cm. Druga ploča s tri i pol kružnice je dimenzija 136 x 99 cm, iste debljine kao prethodna i promjera kružnica od 37-39 cm. Sačuvan je i manji odlomljeni komad 38 x 24 cm koji se spaja s prethodnom pločom.

je napomenuti da bočne strane ovih ploča nemaju rebara poput ranokršćanskih pluteja i ranosrednjovjekovnih oltarnih ograda, već su potpuno ravne i prislonjene uz pilastar, a povezuju ih na gornjoj strani brončane spone lijevane u olovu. One svojim dimenzijama ne odgovaraju renesansnoj crkvi sv. Duha ni crkvi sv. Marije na starom omiškom groblju, a nisu poznati izgled ni dimenzije gotičke crkve koja je prethodila župnoj crkvi sv. Mihovila da bismo ih mogli sa sigurnošću smjestiti u njezinu unutrašnjost.⁴

Iste ploče po obliku i dimenzijama nalazile su se u crkvi franjevac konventualaca na obali u Splitu, a prenesene su u Arheološki muzej u Splitu.⁵ Ploče se pripisuju gotičkoj oltarnoj ogradi crkve sv. Frane, a sekundarno su poslužile kao podest sarkofaga s prikazom prijelaza Izraelaca preko Crvenog mora. Naime, nakon potpune obnove samostanskog sklopa u drugoj polovici XIX. stoljeća, mijenja se mjesto oltara, a sarkofag u kojem su bile moći sv. Feliksa izmješta u klaustar na postolje izrađeno od gotičkih traforiranih

Traforirana ograda iz Gradskog muzeja u Omišu

ploča. One su, zajedno sa sarkofagom, otkupljene za Arheološki muzej u Splitu te su smještene u muzejskom vrtu (inv. br. S-161, S-162 i S-163).⁶ Površina ploče pokazuje

⁴ S. Kovačić, "Nadžupska crkva sv. Mihovila u Omišu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 33 (Prijeteljev zbornik II), Split, 1992., str. 222.

⁵ C. Fisković, "O samostanu konventualaca u Splitu", *Kulturna baština* 16, Split, 1985., str. 6; F. Buškariol, "Raka svetog Feliksa", *Kulturna baština* 16, Split, 1985., str. 23, 26, 27.

⁶ Vijesti o njezinu otkupu donosi: F. Bulić, *Bull. dalm* XXV, 1902., str. 179. Prepiska oko otkupa sačuvana u Arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu: Kons. 104/1884, Kons. 20 i 27/1885. Kako bismo ih bolje usporedili s ranije opisanim omiškim pločama, donosimo detaljno njihove dimenzije: inv. br. S-161 sa šest medaljona: 206 x 99 cm, gore deb. 16 cm, dolje deb. 12 cm; inv. br. S-162 sa dva medaljona: 71 x 99 cm, gore deb. 18 cm, dolje deb. 12 cm; inv. br. S-163 sa dva medaljona: 80 x 99 cm, gore deb. 17 cm, dolje deb. 16 cm. Promjer kružnica je 38 cm, a debljina ploče na perforiranom dijelu 5,5 cm. Dva manja fragmenta nastala su pilanjem veće ploče sa četiri medaljona, pa je vjerojatno dužina ukupno iznosila 160 cm kao kod omiških s kojima se poklapaju u svim dimenzijama i detaljima spona.

Traforirana ograda iz Arheološkog muzeja u Splitu

tragove klesanja tradicionalnim alatima. Obrada počinje dlijetom (*gradina*) kojim se ploča stanjuje na upuštenim dijelovima medaljona. Tako se formiraju dva plana: deblji (u klesarskom rječniku nazvani su "starijima") i tanji na kojem se *špicom* probija četverolist te tako olakšava čitava ploha. Površina se doraduje finom *martelinom*.

Fragmenti traforirane ograde iz Arheološkog muzeja u Splitu

Sukladno omiškim traforiranim pločama, u samostanu franjevac konventualaca u Splitu oltarna ograda nije pronađena *in situ*, niti se spominje u opisu crkve, već su istraživači logično pretpostavili da se radi o nekadašnjoj ogradi svetišta. Za traforirane parapete u samostanu sv. Frane u Splitu doznajemo tek s fotografije koja pokazuje antički sarkofag izmješten u klaustar, na postamentu formiranom od vrsno ukrašenih ploča. One su potpuno prilagođene dimenzijama sarkofaga na način da je velika ploča sa šest medaljona skraćena na pet medaljona i jednu trećinu prema dužini sarkofaga, a bočne strane izrađene su od ploče koja je prepiljena napola. U ovom slučaju također nema podataka o porijeklu ploča s motivima križeva-četverolista, koje u ovoj instalaciji XIX. stoljeća podsjećaju na *fenestellu* na grobu mučenika.

Prigodom obnove nekadašnje kuće Pavlović na jugozapadnom dijelu Narodnog trga u Splitu, pronađen je fragment parapeta s prošupljenim kvadrilobima.⁷ Bio je uzidan na prvom katu unutrašnjeg dvorišta zgrade koja je pregrađena u XVIII. stoljeću. Prizemni dio dvorišta dodatno je izmijenjen natkrivanjem, tako da je otvoreni patio preseljen na prvi kat. Ploča je oblikovana na isti način kao i omiške ograde te se u potpunosti poklapaju profili medaljona i šiljasti obrisi listova kvadriloba. Na oba primjera bradavičasta ispupčenja se pojavljuju između listova, koji su po rubu podebljani i formiraju oblik ljiljana, a peterolatični cvijet je u sredini segmenta na spoju četiri medaljona. Kod splitskog primjera sačuvan je i desni dio pilastra s kanelirama ispunjenim štapovima u donjem dijelu, po oblikovanju sličan onima na galeriji Male palače Cipiko u Trogiru. Međutim, trogirski su pilastrici klesani odvojeno od parapetnih ploča te montirani kao monolitni "kapitani" kojima su sa strana pridodane traforirane ploče. Galerija se u Maloj palači Cipiko proteže nad dva krila dvorišta (570 i 426 cm), dok se uz treće krilo uspinju stepenice.⁸

Dio ograde u nekadašnjoj palači Pavlović na Narodnom trgu u Splitu

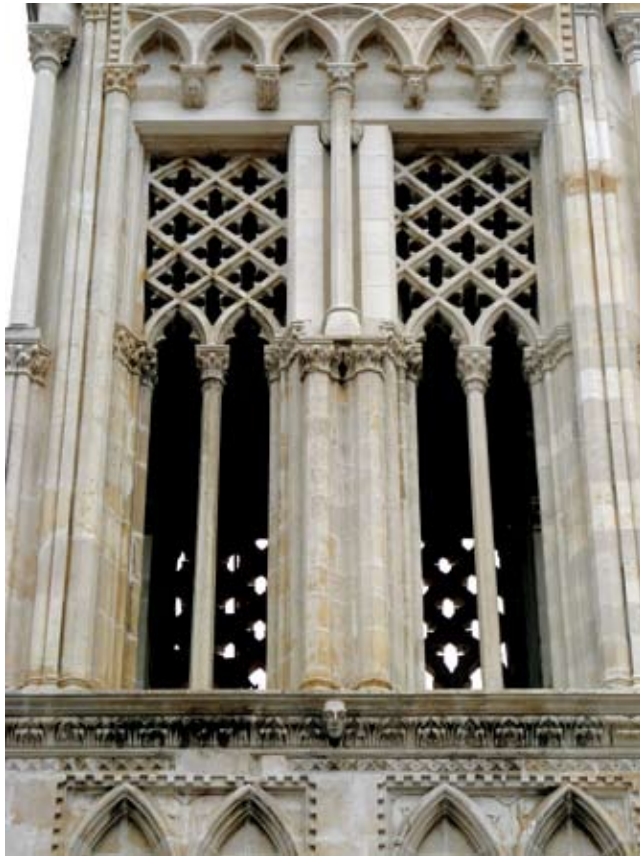

Detalj obrade stražnje strane i spone omiške ograde

Iako dislocirane na širokom prostoru, omiške ograde, kao i one iz samostana konventualaca u Splitu, s nedavno pronađenim splitskim fragmentom mogle bi formirati sličnu arhitektonsku cjelinu unutrašnjeg dvorišta. Na katastarskoj mapi iz 1831. godine dvorište sa stepeništem na sjeveru označeno je kao kat. čest. 2472 i bilo je dvostruke širine u odnosu na današnju situaciju (500 x 500 cm). U dva krila uz unutrašnje dvorište fragmentarno su sačuvani drveni gređnjaci s tragovima

⁷ Kuća je nedavno preuređena u hotel "Palača Judita" te je fragmentirana ploča parapeta sačuvana na mjestu nalaza i restaurirana. Visoka je 95 cm, s oštećenjima na gornjem i donjem profilu, široka 84 cm, a promjer medaljona iznosi 38 cm.

⁸ U trogirskoj palači Cipiko, zajedno s pilastrima, ukupno je oko 10 m ograde u unutrašnjem dvorištu površine 41 m². Ako pribrojimo istovrsne traforirane parapete iz Splita i Omiša, njihov zbroj iznosi oko 8 m što bi u nekadašnjem dvorištu 9 x 5 m (= 45 m²) bio vrlo prikladan balatorij s montažnom kamenom konstrukcijom.

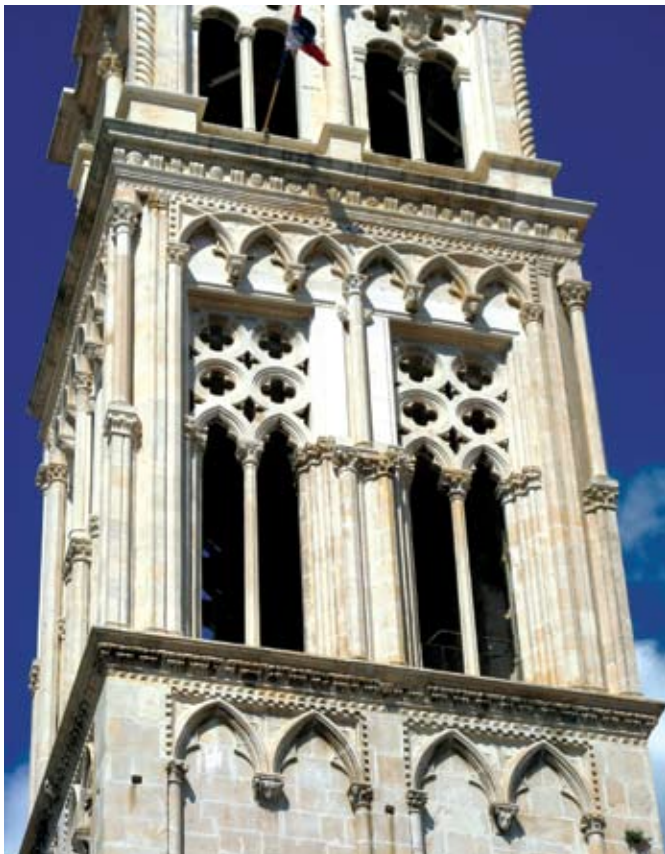
*Mrežište bifora na zapadnoj strani drugog kata
zvonika trogirске katedrale*

oslika što upućuje na gotičko-renesansnu palaču okrenutu prema dvorištu u središtu sklopa. Tijekom XVIII. i XIX. stoljeća sklop je temeljito pregrađen, dvorište smanjeno, a parapeti gotovo u potpunosti uklonjeni. Njihova sudbina nije poznata, kao ni nestanak brojnih kamenih elemenata srušene Komunalne i Kneževe palače koji su formirali sjevernu stranu istog trga, a većim dijelom su prodani na dražbama ili uništeni. Tako i porijeklo gotičke arhitektonske skulpture u Omišu možemo tražiti iz smjera Splita, a prikupljena je isključivo kolekcionarskim marom braće Radman koji su tim spolijama ukrašavali okoliš svoga ljetnikovca i mlinice.⁹ U zbirci Radman sačuvani su brojni dekorativni ulomci gotičke plastike, preneseni sa splitske Kneževe palače i Vijećnice.¹⁰ Posebno se ističe reljef s grbom, nadkriljen turnirskom kacigom s čeonim vrpcama i plaštom koji prelazi u bogatu lepezu povijenog lišća.¹¹ Nad kacigom je dopojasni lik anđela koji nosi vrpcu s

⁹ C. Fisković, "Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti", *Peristil* I, Zagreb, 1954., str. 71-102; D. Kečkemet, *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator*, Split, 1993., str. 29-39.

¹⁰ R. Tomić, *Obitelj Radman i njezina zbirka umjetnina*, Omiš, 1999., str. 12-13.

¹¹ C. Fisković, "Umjetnički obrt XV.-XVI. stoljeća u Splitu", *Zbornik Marka Marulića 1450-1950*, Zagreb, 1950.

*Mrežište bifora na južnoj strani drugog kata
zvonika trogirске katedrale*

natpisom, a prepoznat je na crtežima pročelja Komunalne palače u Splitu. Nažalost, kosa greda na štitu grba je radirana, a isto tako i geslo na povijenoj vrpici u rukama anđela, od kojega su tek vidljivi završeci slova na desnoj strani.¹² Zahvaljujući prijateljstvu sa splitskim gradonačelnikom Antonijem Bajamontijem, braća Radman su nakon rušenja splitske Komunalne palače obogatili svoju zbirku prestižnim gotičkim lapidarijem.

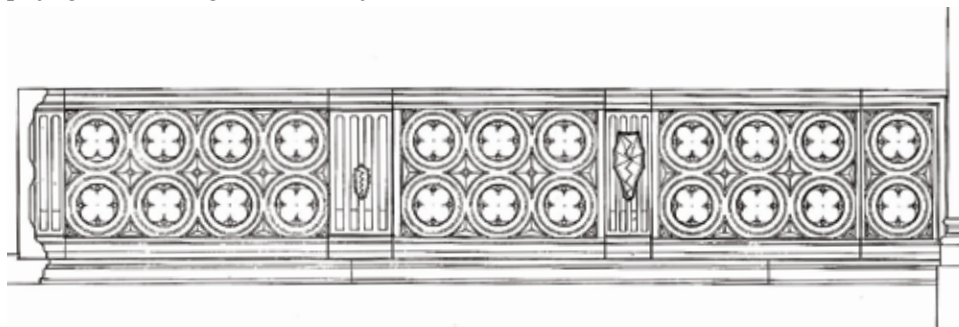
Iako je splitski Narodni trg, posebno u XIX. i početkom XX. stoljeća, radikalno promijenio veličinu i izgled, već starija arhivska građa pokazuje nakanu SPLICANA za proširenjem trga. Naime, građani su 1426. godine papi Martinu V. uputili zamolbu da se crkva sv. Lovre na trgu sruši i sagradi nova na prikladnijem mjestu unutar gradskih zidina.¹³ Kao razlog uklanjanja crkve navode njeno ruševno stanje i neprestano okupljanje građana koji zbog profanih poslova ometaju službu Božju. Stoga je po papinoj ovlasti nadbiskup Petar

¹² Ako pretpostavimo da je gotički grb pripadao splitskom knezu iz redova mletačkog plemstva, jedini predstavnici koji su u grbu imali kosu gredu bili su Marko Morosini (1432.-1434.), zaslužan za obnovu gradske vijećnice, i Bernardo Diedo (1439.-1441.). Usp. "Rettori della città di Spalato sotto il dominio Veneto", *Bull. dalm.* XXII, 1899., str. 111.

¹³ J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine. Rimski kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Split, 2007., str. 288, 364.

Dišković trebao provjeriti navode Splićana, te nakon rušenja stare crkve, voditi brigu da se relikvije svetaca i zemni ostaci pokojnika premjeste u novu crkvu. Crkva je vjerojatno srušena u sklopu urbanističke regulacije kasnosrednjovjekovnog trga Novog grada kada se gradi novo sjedište prikladno razvoju komune i sekularnim potrebama.¹⁴

Purifikacija trga nastavljena je u XIX. stoljeću uklanjanjem Kneževe palače i manjih gotičkih kuća. Na zapadnoj strani današnjeg Narodnog trga, na mjestu sjeveroistočnog ugla secesijske kuće Nakić, još je u prvoj polovici XIX. stoljeća bila kuća Ergovac.¹⁵ Prema crtežima i opisima u blatačkom arhivu, bila je to gotička dvokatnica smještena u uličici iza Kneževe palače, glavnim pročeljem okrenuta ulici uz blok samostana sv. Marije de Taurello. Tada je bila u posjedu picokara iz Pustinje Dračeva luka na Braču, a iznajmljena bačvaru Ergovcu čiji nasljednici postaju njeni vlasnici. Poput monofora i bifora srušenih gotičkih palača gradskog trga, nestale su u rukama trgovaca i kolekcionara pa je gotovo nemoguće utvrditi njihovo konačno odredište.

Crtež parapeta balatorija Male palače Cipiko (Konzervatorski odjel u Splitu)

Uspoređujući ukrase traforiranih ploča na trogirskim spomenicima, istovrsne motive nalazimo na zvoniku katedrale i na balatoriju Male Cipikove palače. Na zapadnoj i istočnoj strani drugog kata zvonika mrežište je oblikovano kao skošena rešetka s prošupljenim kvadrilobima šiljastog lišća. Na južnoj i sjevernoj strani, nad šiljastim lukovima bifora, dva su reda okulusa s oblim četverolistima, a u romboidnim isječcima između krugova ponavljaju se šiljasti kvadrilobi.¹⁶

Parapeti galerija u dvorištu Male palače Cipiko ukrašeni su istim motivima. Na sjevernom krilu, između kaneliranih pilastrica s grbovima umetnute su parapetne ploče s okulusima i reljefnim kuglicama uz četveroliste. Kuglice su izrađene i u središnjem rombu konkavnih stranica. Na zapadnom su krilu ugrađene dvije ograde s kosim rešetkama i polovica jedne s okulusima. Pomalo je neobičan način slaganja sjevernih parapeta s

¹⁴ F. Oreb, 2010. (u tisku); T. Marasović, "Sv. Lovre na trgu", u: *Dalmatia praeromanica*, Split-Zagreb, 2011., str. 333-345.

¹⁵ Arhiv Pustinje Blaca, god. 1765.

¹⁶ Pišućić o restauraciji zvonika trogirске katedrale koju je nakon mletačkog bombardiranja proveo Matej Gojković, Kukuljević opisuje ukrase korpusa zvonika i mrežišta nad vitkim biforama "... šiljasti prozori urešeni kamenitom rešetkom, spominju poniješto na mauritanski stil ...". Usp. I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858., str. 105. Detaljnu analizu Gojkovićeve zahvata donosi R. Bužančić, "Dovršetak trogirске katedrale u 17. st.", u: *Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. i 22. studenog 2003. godine u Splitu, Split, 2007., str. 78 i dr.

obzirom da se radi o unutrašnjem dvorištu zadanih proporcija. U sredini je ploča sa šest okulusa, a sa strana ploče s osam okulusa. Prva ploča s desne strane nastala je spajanjem jedne ploče sa šest okulusa i dijela parapeta s dva okulusa. Ostatak ove ploče ugrađen je na lijevoj strani zapadne galerije. Primjer Cipikova dvorišta dokazuje da su traforirani parapeti naručivani kao ploče s tri (šir. 130 cm) ili četiri (šir. 160 cm) para okulusa, profilirane na gornjem i donjem rubu, koje su se po potrebi rezale i na manji broj parova. Takve dimenzije imaju omiški parapeti, dok se kod splitskih primjera radi i do šest pari okulusa, što je sačuvano na parapetu u Arheološkom muzeju u Splitu. Kada je galerija Cipikova dvorišta u XIX. stoljeću zatvorena i ostakljena, otvori na kamenim pločama ispunjeni su sivim štukom što je stvorilo dvobojan neoklasicistički efekt. Ova dosjetljiva intervencija odaje osobu dobro podučenu na talijanskoj renesansi, poznavatelja mantovanske "camere picte" s ogradom od marmoriziranih okulusa. Ispune su prekrile detalje kvadriloba unutar

Parapeti balatorija Male palače Cipiko u Trogiru

rešetki, pa iako su konzervatorskim zahvatom 60-tih godina uklonjene ostakljene galerije, nije vraćen izvorni izgled ažuriranih ploča.

Detaljnu analizu arhitektonskog pojma balatorij (*ballatoio*, *ballatorio*, *ballatorium*) donosi Nada Grujić na temelju arhivske građe o dubrovačkim palačama uz rekonstrukciju njihova izgleda na reprezentativnoj gradskoj stambenoj arhitekturi.¹⁷ U firentinskom terminološkom rječniku F. Baldinuccija iz 1681. nalazi se detaljan opis balatorija: *E come una strada alta situata o fuori delle facciate degli edifici, o nella parte di dentro annesso al muro de Cortili, con sponde atorno*.¹⁸ Dakle, ne radi se samo o građevinskom obliku koji je omogućavao šetnje i ophod na vanjštini građevine već i oko unutrašnjeg dvorišta kao na Cipikovim i Lucićevoj palači u Trogiru. Prvi je Cvito Fisković na temelju dokumenata zadarskog arhiva zaključio da je balatur ili balatorij istaknuti drveni ili kameni dio kuće sa stepeništem, te tome dometnuo: "Ali to ne isključuje mogućnost, da je i u unutrašnjosti kuća bilo galerija, koji se također zvalahu balaturi".¹⁹ Njihove ograde

¹⁷ N. Grujić, "Balatorij u dubrovačkoj stambenoj arhitekturi XV. stoljeća", *PPUD* 37, Split, 1997.-1998., str. 137-154.

¹⁸ Idem, str. 139.

¹⁹ C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959., str. 57, 161. Koncem XIV. stoljeća zadarski suknar Nikola Mihovilov iznajmljuje dubrovačkom plemiću Ivanu Menčetiću *domum suam magnam cum inclaustro, cisterna, puteo, cameris, balatorijs et zardeno positam prope plateam magnam*.

Cipikovi grbovi na pilastrima balatorija

često su bile izrađene kao niz stupića, ali i kao ažurirane ploče za koje se koristi termin *parapetti straforati* i *apodium straforatum*.²⁰ Ponajbolje sačuvani dalmatinski balatoriji su u Trogiru na obje palače Cipiko i u dvorištu Lucičeve palače uz južne gradske zidine. Prošupljene parapetne ploče služile su često i kao ograde kapela, kako se spominje u ugovoru za izgradnju kapele bl. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovre u Trogiru, s detaljnim opisom radova koje se Nikola Ivanov Firentinac i Andrija Aleši obvezuju izvršiti. U ugovoru od 4. siječnja 1468. precizira se ograda među pilastrima: *et fra li dicti pillastri, va doi strafori bene lavoradi, et strafor menudo de piedi tre vel circa*.²¹

Vrstan je primjer gotičko-renesansnog klaustara s traforiranim lunetama arkada u dubrovačkom dominikanskom samostanu koji je oblikovan prema osnovnom nacrtu Firentinca Masa di Bartolomea. Klesali su ga dubrovački i korčulanski majstori od 1456. do 1483. godine, a ograde šetnice nad trijemom, po uzoru na motive s luneta, izrađene su koncem XIX. stoljeća.²² Dubrovački kvadrilobi, za razliku od trogirskih primjera koji su rađeni za više katove, na spoju polutki četverolista imaju minuciozno klesane ljljane. Za slične talijanske primjere koristi se terminologija: *arcate e loggie incornicate da trafori, decorazioni a traforo ogivali della parte superiore*.

Na kasnijim ostvarenjima primjenjuje se jednostavni princip adicije, za razliku od napetih obrisa kvadriloba dominikanskog klaustara. Tako se na mrežistima prozora na

²⁰ N. Grujić (bilj. 16), str. 140, 144.

²¹ DAZd, AT, Kut. 68, Sv. 8, fol. 75; P. Kolendić, "Dokumenti o Andriji Alešiju u Trogiru", *Arhiv za arbanašku starinu, jezik i etnologiju*, II, vol. 1, Beograd, 1924., dok. VII, str. 74.

²² C. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., str. 117-121; P. Marković, G/14, Dubrovnik, Samostan sv. Dominika; u: *Dominikanci u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, 2011., str. 293.

A. Mantegna, *Camera degli Sposi (detalj)*, Palača Gonzaga u Mantovi, 1465.-1474.

pročelju Divone nižu medaljoni s maksimalno rastvorenim četverolistima koji su primjer zakašnjelih gotičkih ostvarenja u drugom desetljeću XVI. stoljeća.

Sjeverni brod franjevačke crkve u Hvaru formiran je od niza kapela, a kapela sv. Antuna Padovanskog i kapela sv. Križa odijeljene su visokim kamenim pregradama.²³ Pregrada je prošupljena stupićima i motivima četverolista, srodnih leksici dubrovačkog opusa Petra Andrijića, koji u prvoj četvrtini XVI. stoljeća djeluje u Hvaru.

Nastanak ovih lakih montažnih konstrukcija tijekom XV. stoljeća razmatrali smo kroz oblikovanje balatorija gotičko-renesansnih dvorišta. Majstori vrsnog kiparskog umijeća primijenili su traforirane ploče i u monumentalnoj sakralnoj arhitekturi, stvarivši iznimna ostvarenja na ložama zvonika. Posebnu invenciju iskazali su sastavljanjem montažnih kamenih elemenata s dekorativno prošupljenim parapetima i razrađenim mrežistima.

²³ D. Domančić, "Reljef Nikole Firentinca u Hvaru", *PPUD* 12, Split, 1960., str. 177-178. Autor iznosi pretpostavku da je srednja kapela izvorno bila posvećena pobožnosti sv. Križa, te su s obje strane bile projektirane traforirane visoke pregrade poput monumentalne kamene rešetke za mjesto posebna štovanja. Usp. J. Kovačić, *Franjevački samostan i crkva u Hvaru*, Hvar, 2009.

PERFORATED STONE PARAPETS
ASSEMBLING ELEMENTS OF GOTHIC *BALLATORII*

S u m m a r y

Because of lifestyle changes and an influx of a number of tenants into Trogir palaces, their interior courtyards were partitioned and as such, they lost their original appearance with open galleries and loggias. Skillfully perforated stone parapets decorated with medallions and bars reduce the heaviness of the entire structure, while in the visual sense, the cutouts in stone with deep and dark plans create the effect of lightness. Because of the partition of former palaces, courtyards are often smaller, while the balconies of the galleries are dismantled, so the stone elements could be reutilized in other places. Some of the perforated parapets were found in the St Francis' Monastery on the waterfront in Split and Omiš, and they were recognized as the chancel slabs, although they were not found at the entrance of the sanctuary.

During the renovation of the former Pavlović house on the south-west side of the Narodni trg in Split, a fragment of a parapet with perforated quatrefoils was found. It was built in on the first floor of the inner courtyard of a building that had been partitioned in the 18th century. The parapet was shaped in the same way as the railings from Omiš, so the profiles of the medallion and pointed outlines of the quatrefoils fully match. In the example from Split, the right side of the pilaster with flutes filled in the lower part, and similar in shape to those on the gallery of the Small Cipiko palace in Trogir, was preserved. However, Trogir pilasters were carved separately from the stone railings and installed as monolithic, so called "capitani", while perforated slabs were added to their sides.

Although dislocated over a wide area, Omiš parapets, as well as those from the St Francis' Monastery in Split, together with recently found Split fragment, could form a similar architectural whole of the inner courtyard. The parapets have almost completely been removed, as is the case with numerous stone elements of the demolished Communal and Duke's palace which had formed the northern side of the same square, and for the most part had been sold at auctions, or destroyed.

Thanks to their friendship with Split's mayor Antonio Bajamonti, the Radman brothers enriched their collection with prestigious Gothic lapidarium after the demolition of the Split Communal palace.

By comparing decorations of perforated slabs on Trogir's monuments, we found the same motifs on the bell tower of the cathedral and the gallery of the Small Cipiko palace. On the western and eastern sides of the second floor of the bell tower, the tracery is shaped as a slanted grille with perforated quatrefoils of pointed leaves. On the south

and northern sides, there are two rows of oculi with four-lobed shapes over the double-arched windows.

A detailed analysis of the architectural concept of the *ballatorium* (*ballatoio*, *ballatorio*, *ballatorium*) is given by Nada Grujić, based on the archival material about Dubrovnik's palaces, together with the reconstruction of their appearances on the representative urban residential architecture. The Florentine terminological vocabulary of F. Baldinucci from 1681, gives us a detailed description of the word *ballatorium*: *E come una strada alta situata o fuori delle facciate degli edifici, o nella parte di dentro annesso al muro de Cortili, con sponde atorno* (It is like a high street situated on the outer side of the façade of a building, or partially on the inner wall of a courtyard when it is surrounded by parapets). So, this is not just about a building form that allowed walking on its outer side, but also around the inner courtyard, the same as on the Cipiko and Lucić palaces in Trogir.

Based on the documents from Zadar's archives, Cvito Fisković was the first to conclude that the gallery, or the *ballatorium*, is a prominent, either wooden or stone part of a house with a stairway, and he also added that there were also galleries inside houses, and that they were also called *ballatorii*. Their railings were often made as a series of small columns, but also as perforated slates for which we use terms *parapetti straforati* and *apodium straforatum*.

The best preserved Dalmatian *ballatorii* are in Trogir on both Cipiko palaces and in the courtyard of the Lucić palace alongside southern city wall. Perforated slabs were often used as railings for the chapels as it is mentioned in the contract for the building of blessed John of Trogir in St Lawrence's cathedral in Trogir, or the chapel of St Cross in the Franciscan church in the city of Hvar.

We have discussed the origin of these lightweight prefabricated structures during the 15th century through the shaping of *ballatorii* of the Gothic - Renaissance courtyards.

Skilled craftsmen also applied perforated slabs in monumental religious architecture creating exceptional works on bell tower loggias. They expressed particular creativity in assembling stone elements with perforated parapets and decorative window tracery.

Key words: perforated parapets; gothic palaces; ballatorii